

บทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือกโปรเจกต์ 304 ที่มีต่อศิลปะร่วมสมัยไทย*

The role and influence of project 304, an alternative space in thai contemporary art

อโนทัย อุปคำ (Anothai Oupkum)**

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ต้องการศึกษา บทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือกโปรเจกต์ 304 ที่มีต่อศิลปะร่วมสมัยไทย โปรเจกต์ 304 คือพื้นที่แสดงผลงานศิลปะในลักษณะองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร ดำเนินงานโดยศิลปินและภัณฑารักษ์อิสระ โดยเริ่มเปิดพื้นที่แสดงงานครั้งแรกในปี พ.ศ. 2539 มีเป้าหมายในการสนับสนุนศิลปินรุ่นใหม่ให้จัดนิทรรศการ ตลอดจนผลักดันเพื่อให้เข้าสู่เวทีศิลปะร่วมสมัยในระดับนานาชาติ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าววงการศิลปะประเทศไทยค่อนข้างซบเซาและขาดการสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชนทำให้ ขาดแคลนพื้นที่สำหรับศิลปินรุ่นใหม่ ดังนั้นการเกิดขึ้นของโปรเจกต์ 304 จึงเป็นการตอบโจทย์ในสิ่งที่สังคมไทย ยังขาด พื้นที่แห่งนี้จึงเป็นพื้นที่แสดงผลงานศิลปะสำหรับศิลปินทุกรุ่น ทั้งศิลปินไทยและศิลปินระดับนานาชาติ ถึงแม้ว่าโปรเจกต์ 304 จะได้ปิดตัวลงไปในปี พ.ศ. 2545 แต่ก็ยังคงบทบาทและอิทธิพลต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทยในปัจจุบันโดยแบ่งเป็นสามด้านใหญ่ๆ ได้แก่ การสร้างบทบาทในเชิงสถาบัน อิทธิพลของกิจกรรมทางศิลปะของโปรเจกต์ 304 ที่มีผลต่อรูปแบบการสร้างผลงานของศิลปิน รวมถึงการสร้างคุณค่าในเชิงปรัชญาสุนทรียศาสตร์ในงานศิลปะร่วมสมัย

คำสำคัญ : บทบาทและอิทธิพล/ โปรเจกต์ 304

Abstract

This article examines the role and influence of project 304, an alternative space in Thai contemporary art. Project 304 is a non-profit, an experimental art space initiated and run by artists and curators since late 1996 in Bangkok. As an organization, Project 304 had

* บทความนี้เรียบเรียงขึ้นจากเนื้อหาส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีการศึกษา 2557 เรื่อง บทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือก โปรเจกต์ 304 ที่มีต่อศิลปะร่วมสมัยไทย โดยมี รศ.สุธี คุณาวิชยานนท์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

This article is a part of the Thesis of Master of Fine Arts (Art Theory) Faculty of Painting, Sculpture and Graphic Arts, Silpakorn University, 2014. Subject : The role and influence of project 304, an alternative space in thai contemporary art. Thesis advisor : Assoc. Prof. Sutee Kunavichayanont.

** นักศึกษาปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
anothai17@gmail.com

Master of Fine Arts (Art Theory) Faculty of Painting, Sculpture and Graphic Arts, Silpakorn University, Bangkok.

dedicated itself to promoting young artists who seek alternative space, and public access to the contemporary art. At that time there seems to be no precedent for it in Thai art scene. The art community was lack of support from both government and private sector. Project 304 bring a greater awareness and appreciation of art in Thailand. This space had provided a forum for emerging local artists, as well as for well-established national and international ones. Although this place was closed in 2002, we can recognize as a pioneer in the current Thai art history. So i show these three subject below for deepening the understandably of the significant role of Project 304 in Thai. First, institutional role. Second, Artistic influence. Third, Philosophical.

Key words : The role and influence / Project 304

บทนำ

ปัจจุบันเรากำลังชื่นชมงานนิทรรศการศิลปะ ตามร้านอาหาร คาเฟ่ ร้านกาแฟ ในสวนสาธารณะ ตึกร้าง โกดังเก่า หลายคนอาจเห็นว่าไม่ใช่เรื่องที่แปลกใหม่แต่อย่างใด ทุกวันนี้โลกศิลปะได้เดินทางผ่านจุดที่ศิลปินสามารถนำเอาสิ่งรอบตัวมาใช้เป็นวัตถุดิบและพื้นที่สร้างสรรค์ผลงานได้อย่างอิสระและนำเสนอผลงานของพวกเขาได้ทุกแห่งหนบนโลก โลกศิลปะช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1960 (พ.ศ. 2503) เป็นต้นมา ศิลปะเริ่มเข้าไปพัวพันกับประเด็นภายนอก เช่น การเมือง สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน สังคมวิทยาหรือแม้กระทั่งการใช้ชีวิตประจำวันก็สามารถเป็นงานศิลปะได้ ความไร้ขีดจำกัดของแนวความคิดเหล่านี้ทำให้ค่านิยมของพื้นที่การแสดงผลงานศิลปะขยายจากผนังสีขาวของพิพิธภัณฑสถาน หอศิลป์และแกลเลอรีไปสู่การพัฒนาของแนวคิดในการนำเสนอผลงานบนพื้นที่ทางเลือกอื่นๆ เมื่อศิลปะได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของบรรยากาศทางวิชาการจากแนวความคิดพื้นที่และการรวมกลุ่มของเหล่าศิลปิน พื้นที่ศิลปะทางเลือกจึงได้ถือกำเนิดขึ้นมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนเพื่อสร้างศิลปะในแนวทางใหม่ๆ ที่กระแสโลกยังไม่ตื่นตัว ด้วยการพัฒนาไอเดียการทำงานให้มีความสัมพันธ์กับประเด็นทางสังคม จากไอเดียที่ตั้งคำถามในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1960 (พ.ศ. 2503) ศิลปะคอนเซ็ปชวลอาร์ต (Conceptual Art) ยังไม่ถูกยอมรับอย่างกว้างขวางมากนัก¹ แต่หลังคริสต์ศตวรรษที่ 1970 (พ.ศ. 2513) เป็นต้นมา แน่แน่นอนว่า ศิลปินคอนเซ็ปชวลอาร์ตได้สร้างผลงานทางความคิดที่ทำทลายการรับรู้ของโลกศิลปะ จากเดิมที่เป็นเรื่องของความงามสู่แก่นแท้ของแนวความคิดในการสร้างผลงานศิลปะ ตลอดจนอะไรก็ตามที่เป็นเรื่องของสื่อสารในประเด็นบางสิ่งบางอย่าง คำถามจึงเกิดขึ้นว่าทำไมศิลปินในช่วงเวลานั้นพยายามค้นหาแนวทางในการสร้างงานศิลปะรูปแบบใหม่ที่มีความซับซ้อน คำตอบอาจจะมาจากการพัฒนาขึ้นของระบบทุนนิยมในโลกตะวันตกช่วงเวลาดังกล่าว รวมถึงการตีค่าของงานศิลปะในเชิงพาณิชย์ทำให้ศิลปินบางคนหลีกเลี่ยงจากแนวคิดของการทำให้ศิลปะกลายเป็นสินค้า อีกสาเหตุอาจมาจากการถูกกีดกันจาก “ศิลปะกระแสหลัก” ในที่นี้หมายความว่า พิพิธภัณฑสถานและแกลเลอรีเชิงพาณิชย์ที่ทรงพลังมากซึ่งมีหน้าที่คอยผลักดันศิลปินสู่วงการ

¹ Paul Wood. *Conceptual Art (Movements in Modern Art)*. (Delano Greenidge, 2002)

ศิลปะระดับโลก² แต่อย่าลืมว่าศิลปินรุ่นใหม่ที่เกิดขึ้นทุกวันและจะมีศิลปินสักกี่คนที่สามารถไปถึงจุดนั้นได้ เมื่อถูกจำกัดให้อยู่ในสังคมวัตถุนิยมและระบบอภิสิทธิ์ชนทำให้ศิลปินจำนวนหนึ่งมองหาทางเลือกอื่นๆ พวกเขา รวมตัวกันสร้างพื้นที่ทางเลือกขึ้นมา (alternative space) ด้วยการสร้างเครือข่ายศิลปินตามร้านค้า คาเฟ่ หรือแม้กระทั่งโกดังร้างราคาถูกต่างๆ เพื่อใช้เป็นพื้นที่แสดงผลงานศิลปะ บริหารจัดการด้วยระบบสหกรณ์³ คนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกทุกคนต้องมีส่วนร่วมในแกลเลอรีในทุกๆ ขั้นตอน สำหรับปัจจุบันอะไรก็ตามที่เคยเป็นพื้นที่ศิลปะ ทางเลือกได้กลายเป็นส่วนหนึ่งในโลกศิลปะไปเรียบร้อยแล้ว เวลาเราพูดถึงพื้นที่ศิลปะทางเลือกมันจึงไม่ใช่ ทางเลือกอีกต่อไป การเดินทางของ "พื้นที่" จากที่เคยเป็นเพียง "ทางเลือก" กลับถูกยอมรับอย่างกว้างขวางใน สังคมศิลปะว่าเป็นแหล่งฟูมฟักศิลปินรุ่นใหม่สร้างผลงานล้ำยุคสมัย แหวกแนวหรือบางแหล่งถูกยอมรับว่าเป็น เป็นพื้นที่ๆ เชื่อมโยงระหว่างศิลปินและนักจัดการศิลปะสู่ระดับเวทีศิลปะนานาชาติ⁴

สำหรับประเทศไทย การเกิดขึ้นของพื้นที่ศิลปะทางเลือกกลับมีความแตกต่างจากในยุโรป เนื่องจาก ก่อนหน้าที่จะเกิดพื้นที่ศิลปะทางเลือกสถาบันศิลปะทางหลัก⁵ ของเราก็ไม่ได้มีความเข้มแข็งอย่างเช่นในยุโรป ช่วง นั้น พื้นที่ศิลปะทางเลือกของประเทศไทยเกิดจากความอ่อนแอของวงการศิลปะที่ขาดการสนับสนุนจากทาง ภาครัฐและเอกชนเหล่าศิลปินจึงต้องพยายามดิ้นรนเพื่อหาพื้นที่ของตัวเอง ตัวอย่างเช่นราวปี พ.ศ. 2505 มีความ พยายามเปิดแกลเลอรีเอกชนขึ้นมาโดยได้รับการสนับสนุนจาก ม.ร.ว. พันธ์ทิพย์ บริพัตร อนุญาตให้ใช้สถานที่ใน วังสวนผักกาดส่วนหนึ่งเป็นที่แสดงผลงานศิลปะ หรือเช่น ปทุมวันแกลเลอรีที่ตั้งอยู่บริเวณชั้นสองของตึกแถวด้าน สยามสแควร์ พญาไทแกลเลอรีที่อยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันและทรี-โอ แกลเลอรีเป็นต้น⁶ นอกจากความพยายาม ในการเปิดแกลเลอรีของเอกชน ยังมีแกลเลอรีบางแห่งมีลักษณะศิลปินเป็นผู้ดูแล (Artist Run Space) ไม่ว่าจะเป็น เป็นบางกะปิแกลเลอรี ที่ดำเนินการโดย ดำรง วงศ์อุปราช หรือ บางกอก อาร์ตเซ็นเตอร์ ที่ดำเนินการโดยศิลปิน กลุ่มมัมกะสันแต่เมื่อเปิดไปได้ซักระยะก็ซบเซาลงไป ต่อมาในปี พ.ศ. 2531วงการศิลปะก็เริ่มมีชีวิตชีวาขึ้นอีกครั้ง อันเนื่องมาจากเศรษฐกิจของประเทศขณะนั้นอยู่ในช่วงเฟื่องฟูด้วยการพัฒนาแบบเสรีทุนนิยมเกิดการลงทุน อย่างมากมายในประเทศ โดยเฉพาะในธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ มีการสร้างอาคาร คอนโดมิเนียม ในรูปแบบ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ส่งผลต่อความต้องการงานศิลปะเพื่อนำไปตกแต่งอาคารที่พักอาศัยตลอดจนซื้อเพื่อสะสม และสนับสนุนศิลปินในฐานะของนักสะสมผลงานศิลปะ⁷ แต่แม้ว่าวงการศิลปะจะคึกคักเพียงใดผลงานศิลปะ เหล่านั้นก็ล้วนเป็นการตอบสนองต่อพาณิชย์ศิลป์ แต่การดำเนินธุรกิจแกลเลอรีสำหรับจัดแสดงผลงานศิลปะ สมัยใหม่ในประเทศไทยนั้นเป็นไปได้ยาก แม้จะมีความพยายามที่จะตั้งแกลเลอรีประเภทนี้หลายครั้งแต่ก็ไม่

² David Cottington. *Modern Art : A Very Short Introduction*. (กรุงเทพฯ: openworlds, 2554), หน้า 39.

³ Cristelle Terroni. *Rise and Fall of Alternatives Spaces*. (Published in booksandideas.net, 2011)

⁴ อุทิศ อติมานะ. จากการเสวนาในหัวข้อ "พื้นที่ทางเลือกกับศิลปะร่วมสมัย: ทิศทางจากอดีตจนถึงปัจจุบัน" ณ แกลเลอรี เวอร์, วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555.

⁵ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์และแกลเลอรีเชิงพาณิชย์

⁶ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, *ศิลปะสมัยใหม่และศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, 2542)

⁷ สรรเสริญ มลิณทิสิต. *บทความพื้นที่ศิลปะร่วมสมัยความเป็นไปได้ที่ยั่งยืน*. เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2558, เข้าถึงจาก

http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/epaper/jan_june2008/Sanlasern.pdf

สามารถประสบความสำเร็จได้ต้องล้มเลิกไปในที่สุด เนื่องจากการหาพื้นที่นั้นสำคัญเพราะต้องเป็นพื้นที่สำหรับแสดงงานศิลปะมีผนังขาว เพดานสูงต้องใช้การดำเนินการอย่างเป็นระบบและแน่นอนค่าใช้จ่ายในการดำเนินการก็สูง เมื่อไม่สามารถเข้าถึงแหล่งทุนสุดท้ายก็ล้มเลิกไป ความเฟื่องฟูของวงการศิลปะร่วมสมัยไทยหยุดชะงักลงเมื่อประเทศชาติเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจในยุคพองสบู่แตก (พ.ศ.2540) บริษัทเงินทุนหลักทรัพย์ที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจไม่อาจฟื้นฟูฐานะได้ถูกองค์การเพื่อการปฏิรูประบบสถาบันการเงิน (ปรส.) นำทรัพย์สินรวมไปถึงผลงานศิลปะที่สะสมไว้ออกประมูลเกิดการคาดหวังในการสร้างมาตรฐานราคาศิลปะสูงกว่าที่ควรจะเป็นในช่วงเวลาที่ผ่านมา⁸ ตลอดจนปัญหาในการไม่สามารถสร้างระบบเชิงพาณิชย์อย่างเป็นธรรมและมีมาตรฐานในแบบสากลซึ่งสาเหตุเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายอย่างเช่นการขายงานเองของศิลปิน การขาดมาตรฐานในการกำหนดราคาผลงานที่เป็นระบบการขาดความเข้าใจในธุรกิจศิลปะที่ยั่งยืนการขาดความเข้าใจในคุณค่าศิลปะใน สังคมนักค้าผลงานและศิลปินที่ไม่สามารถทำให้การสร้างมาตรฐานราคาศิลปะในประเทศไทยขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมเมื่อระบบในเชิงพาณิชย์ไม่มั่นคง หอศิลป์และอาชีพศิลปินก็ไม่สามารถมั่นคงได้เช่นกัน หอศิลป์เอกชนต่างเกิดขึ้นด้วยเงื่อนไขแบบเดิมและปิดตัวลงในระยะเวลาไม่นานด้วยเงื่อนไขแบบเดิมเช่นกัน การปิดตัวของพื้นที่เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงความอ่อนแอของสถาบันศิลปะร่วมสมัยไทยเป็นอย่างมากที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตัวอย่างของหอศิลป์ที่ปิดตัวลงไปอย่าง หอศิลป์พระศรีในปี พ.ศ. 2531 ทำให้ศิลปินกลุ่มหัวก้าวหน้าอันประกอบไปด้วยนักเรียนศิลปะที่จบการศึกษาจากต่างประเทศพยายามค้นหานหาพื้นที่ที่เหมาะสมกับผลงานของพวกเขา

ปัญหาการขาดแคลนหอศิลป์หรือพิพิธภัณฑ์ศิลปะร่วมสมัยทำให้วงการศิลปะไทยไม่ได้พัฒนาอย่างครบวงจร สาเหตุนี้เองต่อมาได้เกิดความตื่นตัวในเรื่องความต้องการผู้เชี่ยวชาญในด้านการจัดการทางศิลปะและภัณฑารักษ์ ศิลปินหลายท่านได้พัฒนาตนเองจากนักสร้างสรรค์งานศิลปะสู่ผู้จัดการศิลปะ ด้วยกระแสความคิดของศิลปะร่วมสมัยที่ก่อให้เกิดการสร้างกิจกรรมทางศิลปะที่หลากหลาย ยังมีศิลปินจำนวนหนึ่งที่ยึดแนวคิดที่ว่าจิตวิญญาณของโลกศิลปะนั้นมีความเสรีเกินกว่าจะเป็นเครื่องชี้สถานะของความมั่งคั่งในระบบทุนนิยมพวกเขาให้ความสำคัญกับศิลปะที่มีบทบาทเชื่อมโยงกับสังคมการเมืองและประเด็นอื่นๆรอบตัว ซึ่งพื้นที่ที่สามารถแสดงงานแนวนี้ได้ในขณะนั้นเห็นจะมีแต่หอศิลป์ของมหาวิทยาลัย แต่ด้วยขนาดของพื้นที่งบประมาณและระบบการจัดการก็ยังทำให้เกิดกรอบที่เป็นข้อจำกัดในการดำเนินกิจกรรมการเติบโตของศิลปะร่วมสมัยจากมหาวิทยาลัยนั้นถึงแม้จะมีจุดแข็งในด้านความมั่นคงและคุณภาพ ผลงาน แต่เงื่อนไขของพื้นที่ตั้งและงบประมาณก็ทำให้กิจกรรมของหอศิลป์ไม่สามารถตอบสนองประชาชนในวงกว้างได้เท่าที่ควร เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วการมองหาพื้นที่นอกหอศิลป์จึงกลายเป็นทางเลือกของนักจัดการศิลปะและศิลปิน ราวปี พ.ศ. 2539 เหล่านักจัดการศิลปะและศิลปินรุ่นใหม่ได้รวมตัวกันสร้างพื้นที่ศิลปะทางเลือกในรูปแบบองค์กรไม่แสวงหาผลกำไร มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างพื้นที่ศิลปะที่อิสระจากการรับใช้สถาบันและพาณิชย์ศิลป์และเพื่อเป็นพื้นที่ให้แก่ศิลปินรุ่นใหม่ได้ทดลองสร้างงานศิลปะที่ไร้ข้อจำกัดทางความคิด เทคนิคและรูปแบบการนำเสนอ

⁸ สรรเสริญ มลิณทสูตร. บทความพื้นที่ศิลปะร่วมสมัยความเป็นไปได้ที่ยั่งยืน. เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2558, เข้าถึงจาก

http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/epaper/jan_june2008/Sanlasern.pdf

โปรเจก 304 คือหนึ่งในพื้นที่ศิลปะทางเลือกที่สำคัญมากในขณะนั้น ถือกำเนิดขึ้นในห้องพักเล็กๆ ขนาด 60 ตารางเมตร หมายเลข 304 ย่านสามเสน กรุงเทพฯ เจ้าของคือกฤติยา กาวีวงศ์ หนึ่งในคณะผู้ก่อตั้งและผู้บริหารของโปรเจก 304 กฤติยา สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทด้านการบริหารงานศิลปะจากสถาบันศิลปะชิคาโก ในปี พ.ศ. 2539 หลังจากจบการศึกษา กฤติยา ได้กลับมาสร้างพื้นที่แสดงงานศิลปะในกรุงเทพฯ ที่นำเสนอผลงานอันหลากหลายทุกพื้นที่ในห้องพักนั้นไม่ว่าจะเป็นห้องใต้บันได หน้าห้องน้ำห้องรับแขก ระเบียง สามารถเป็นที่แสดงผลงานศิลปะได้ทั้งหมด โปรเจก 304 คือสถานที่แสดงผลงานศิลปะร่วมสมัยที่ไม่หวังผลกำไรที่ดำเนินงานโดยกลุ่มคนรักงานศิลปะได้แก่ กฤติยา กาวีวงศ์ อภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล ชาติชาย ปุยเปีย ไมเคิล เขาวนาชัย ประพล คำจิม ศจีทิพย์ นิมิวิจิตร กมล เฝ้าสวัสดิ์ พวกเขาเล็งเห็นถึงความสำคัญของกระบวนการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย จึงได้สร้างพื้นที่แสดงงานศิลปะทางเลือกขึ้นเพื่อตอบสนองต่อความขาดแคลนสถานที่แสดงผลงานศิลปะในยุคนั้น และเมื่อพื้นที่ศิลปะได้ขยายออกมาสู่อาณาเขตใหม่ๆ จากห้องพักเล็กๆ ก่อให้เกิดปรากฏการณ์การสร้างงานร่วมสมัยไทยที่เปลี่ยนแปลงไป ศิลปินแนวคอนเซ็ปชวลอาร์ตเมืองไทยและศิลปะแนวทดลองเริ่มก่อกำเนิดขึ้นจากจุดเล็กเล็กๆ จุดนี้และขยายกลายเป็นวงกว้างจากการเพิ่มบทบาทของพื้นที่จัดแสดงจากห้องพักสู่การจัดเทศกาลภาพยนตร์สั้นเชิงทดลองตลอดจนโครงการที่ร่วมกันกับองค์กรทั้งในและต่างประเทศ โปรเจก 304 ได้หลีกหนีจากกรอบคตินิยมแบบเดิมๆ ในการจัดแสดงผลงานในพื้นที่กล่องสี่เหลี่ยมของหอศิลป์และแกลเลอรีให้กลายมาเป็นจุดเชื่อมต่อเพื่อนำไปสู่การตีความและนำเสนองานในรูปแบบใหม่ นอกจากจะเป็นพื้นที่แสดงผลงานแนวใหม่ที่ใช้ห้องพักส่วนตัวแล้ว โปรเจก 304 ได้นำเสนอตัวเองให้เป็นพื้นที่ทางเลือกใหม่ในการเป็นเวทีส่งเสริมศักยภาพของศิลปินทุกรุ่น ให้มีโอกาสดำเนินงานถึงงานศิลปะของตนเองอย่างไม่มีข้อจำกัดทั้งกระบวนการทำงานและแนวความคิดหรือเทคนิคด้วยการนำเสนอ นิทรรศการศิลปะที่หลากหลายประเด็นและรูปแบบตั้งแต่งานจิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ ภาพถ่าย ศิลปะแนวจัดวางเสียง ศิลปะการแสดง ไปจนถึงวิดีโอและภาพยนตร์ศิลปะและมีนโยบายที่มุ่งมั่นผลักดันงานศิลปะให้เข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมของไทยและส่งเสริมศิลปินไทยให้เกิดการยอมรับในระดับนานาชาติ

แม้ว่าโปรเจก 304 จะได้ปิดตัวลงไปแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 แต่หลัง พ.ศ. 2543 เป็นต้นมาได้เกิดปฏิกิริยาลูกโซ่ของการเกิดพื้นที่ศิลปะที่จัดการโดยศิลปินในรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นหลังการถล่มทลายของพื้นที่ศิลปะทางเลือก พื้นที่ศิลปะทางเลือกที่เกิดขึ้นร่วมสมัยกับโปรเจก 304 ที่ยังดำเนินการมาถึงปัจจุบันตอนนี้อาจเหลือเพียง หอศิลป์ ดาตุ เท่านั้นที่ยังมีสถานที่และจัดนิทรรศการศิลปะอย่างต่อเนื่องและจากข้อมูลการสำรวจในปี พ.ศ.2556 ที่รวบรวมบนฐานข้อมูลศิลปะร่วมสมัยไทยออนไลน์ rama9art.org พบว่า ระหว่างปี พ.ศ. 2546-2556 จำนวนพื้นที่ศิลปะในกรุงเทพฯ เพิ่มขึ้นจาก 48 แห่งเป็น 114 แห่ง แต่มีเพียง 77 แห่ง ที่ยังเปิดแสดงงานในปัจจุบันและมีเพียง 27 แห่งที่เปิดแสดงงานยาวต่อเนื่องเป็นเวลาดังสิบปี นอกจากนี้ จำนวนพื้นที่ศิลปะที่จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ร่วมในกิจการอื่น เช่น สมาคม โรงแรม ร้านอาหาร สตูดิโอและที่อยู่อาศัย ยังมีจำนวนมากกว่าพื้นที่ศิลปะที่จัดตั้งขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้แสดงผลงานโดยเฉพาะ เช่น พิพิธภัณฑ์และหอศิลป์⁹ แต่พื้นที่เหล่านี้ก็

⁹ วรภัทร วีระชัยศุกกิจ. เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคล หอศิลปะร่วมสมัยในกรุงเทพมหานคร ,2545

ยังคงต้องต่อสู้กับปัจจัยทางสังคมหลายๆ ด้านทั้งเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ในแต่ละพื้นที่ก็จะมีแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานเพื่อจัดแสดงที่แตกต่างกันแบ่งเป็นกลุ่มๆ ในแต่ละกลุ่มนั้นก็จะมีการสร้างเครือข่ายเพื่อสนับสนุนช่วยเหลือกันและกันในการจัดกิจกรรม ดังนั้นแล้วจากแนวคิดของการนำศิลปะเข้าสู่พื้นที่แสดงงานศิลปะทางเลือกจึงเป็นการตอบสนองต่อความคิดที่ว่าศิลปะไม่ควรถูกจำกัดอยู่แค่พื้นที่ทางกายภาพของแกลเลอรี หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์ เท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงพื้นที่อื่นๆ ในทุกรูปแบบไม่ว่าจะเป็นอาคารเก่า โกดัง ห้องพัก หรือแม้กระทั่งในโลกออนไลน์ก็ตามที่ซึ่งศิลปินสามารถเชื่อมต่อกับผู้คนได้ทุกที่ทุกเวลาที่ซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นที่แท้จริงในการเปิดกว้างให้โลกศิลปะได้เติบโตและโปรเจก 304 คือตัวอย่างหนึ่งของพื้นที่ทางเลือกในประเทศไทยที่มีความพยายามที่จะนำเอาศิลปะร่วมสมัยมาผนวกเข้ากับชีวิตของคนไทยร่วมสมัย แสดงเจตนารมณ์ในการเป็นพื้นที่ที่นำเสนอผลงานศิลปะนอกรอบของศิลปินและนักเคลื่อนไหวทางศิลปวัฒนธรรมที่ต้องการสื่อสารกับคนและยังเป็นเวทีสำหรับศิลปินทำงานสื่อใหม่ๆ เกิดการทดลองและนำเสนอความหลากหลายในการสร้างสรรค์

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาความเป็นมา แนวความคิด นโยบายและผลงานของพื้นที่ศิลปะทางเลือกที่มีโปรเจก 304 เป็นกรณีศึกษา
2. อิทธิพลและบทบาทที่มีต่อศิลปะร่วมสมัยไทยของโปรเจก 304 ซึ่งเกิดจากการสร้างพื้นที่ศิลปะทางเลือก การสนับสนุนการสร้างสรรค์ศิลปะแนวใหม่และศิลปินรุ่นใหม่

วิธีการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาถึงที่มาของแนวคิดในการเกิดพื้นที่และความสำคัญของพื้นที่ศิลปะทางเลือก ในประเทศไทยโดยจะศึกษาผ่านพื้นที่ศิลปะโปรเจก 304 ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2539 ถึง พ.ศ. 2545 ด้วยการศึกษาแนวคิดโครงสร้างการดำเนินงานและนิทรรศการจากการสัมภาษณ์และเอกสาร สื่อบัตร ตลอดจนวิเคราะห์ให้เห็นถึงความสำคัญและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือกที่มีต่อวงการศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทยจากผลผลิตในแต่ละนิทรรศการของโปรเจก 304

ผลการศึกษา

จากการศึกษาประวัติ พันธกิจ นิทรรศการและโครงการของโปรเจก 304 แสดงให้เห็นว่าตลอดระยะเวลา 6 ปีของการดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ.2539-2545 โปรเจก 304 ได้จัดนิทรรศการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศิลปะมาแล้วทั้งสิ้น 38 นิทรรศการ ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท ได้แก่ นิทรรศการศิลปินเดี่ยว นิทรรศการศิลปินกลุ่ม นิทรรศการกลุ่มโดยนักศึกษา นิทรรศการเคลื่อนที่ (travelling exhibition) และเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับศิลปะสามารถวิเคราะห์ถึงบทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือก โปรเจก 304 ต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทยได้ดังนี้

- 1.1 บทบาทและอิทธิพลต่อการสร้างคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ในงานศิลปะร่วมสมัยมีนักสุนทรียศาสตร์ยุคหลังสมัยใหม่ 2 ท่านที่มีอิทธิพลและแนวคิดที่น่าสนใจต่อประเด็นแนวคิดสุนทรียศาสตร์หลัง

สมัยใหม่คนแรกคือ อาเธอร์ ซี ดันโท (Arthur C. Danto) นักปรัชญาและนักสุนทรียศาสตร์จากสหรัฐอเมริกา เขาได้พูดถึงจุดจบของศิลปะร่วมสมัย (The end of art) ในหนังสือ *After the End of Art*, 1998 โดยการตั้งคำถามว่า เมื่อวัตถุต่างๆ ในชีวิตประจำวันคือศิลปะที่ทั้งสองอย่างดูไม่แตกต่างกันแล้วความสำคัญของศิลปะอยู่ตรงไหน¹⁰ อาเธอร์กำลังตั้งคำถามกับความพยายามของศิลปินหลังสมัยใหม่ที่พยายามทำลายข้อจำกัดของศิลปะสมัยใหม่ (ราวปี ค.ศ. 1860 -1970) โดยเชื่อมโยงศิลปะกับเรื่องราวทางวัตถุและมิติทางสังคมต่างๆ รอบตัวนักปราชญ์อีกท่านคือ นิโคลัส โบร์ริเยอร์ (Nicolas Bourriaud) ในปี ค.ศ.1995 โบร์ริเยอร์ ได้ประดิษฐ์ศัพท์ คำว่า สุนทรียศาสตร์เกี่ยวเนื่อง (Relational Aesthetics) ขึ้นไว้ในตัวบทของสุจิตำรงงานนิทรรศการ "*Traffic*" ที่ได้รับการนำเสนอที่ CAPC¹¹ พิพิธภัณฑ์ร่วมสมัยในเมือง Bordeaux ประเทศฝรั่งเศส จากนั้นนิทรรศการ "*Traffic*" โบร์ริเยอร์ ได้พัฒนาความคิดเกี่ยวกับศิลปะเกี่ยวเนื่องขึ้นมาในปี ค.ศ.1998 และตีพิมพ์เป็นหนังสือของตนเองที่ชื่อ *Esthetique Relationnelle* ได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษในปี ค.ศ. 2002 ชื่อ *Relational Aesthetics - สุนทรียศาสตร์เกี่ยวเนื่อง* เขาได้อ้างถึงบทบาทของผลงานศิลปะว่า ผลงานศิลปะโดยศิลปินนั้นไม่ได้ทำหน้าที่สร้างจินตนาการในลักษณะอยู่ใต้อีกต่อไปแล้ว แต่ศิลปินได้ทำงานภายใต้ขอบเขตของความสัมพันธ์ส่วนตัวในฐานะสิ่งมีชีวิตซึ่งมีการแลกเปลี่ยนกันทางสังคมมากกว่าการเป็นตัวแทนแสดงออกเรื่องส่วนบุคคล ศิลปะเกี่ยวเนื่องได้แสดงออกถึงรูปแบบที่เกี่ยวเนื่องกับประเด็นปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว¹² ซึ่งในช่วงเวลาระหว่าง ปี พ.ศ. 2539 - 2545 ที่เป็นช่วงเวลาที่โปรเจก 304 เปิดดำเนินงาน ความเคลื่อนไหวของศิลปะในประเทศไทยเป็นไปในทิศทางที่พยายามจะนำกิจกรรมทางศิลปะและวัฒนธรรมร่วมสมัยให้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน ผู้ชมและสังคมด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็งานศิลปะและพื้นที่ศิลปะ แนวคิดเกี่ยวกับพื้นที่ที่เริ่มเป็ประเด็นที่ชัดเจนที่เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางความคิดของพื้นที่ที่แสดงงานศิลปะในชนบได้แก่พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์สู่ความคิดในการนำศิลปะไปติดตั้งในพื้นที่ที่แตกต่างออกไปเช่นพื้นที่ส่วนบุคคล ห้องพัก ร้านอาหาร หรือพื้นที่สาธารณะเพื่อเสริมสร้างสภาพแวดล้อมของพื้นที่ต่างๆการแตกความคิดในการแสวงหาพื้นที่ใหม่แก่ศิลปะมีแนวคิดมาจากการให้ความหมายและคุณค่าศิลปะที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีรูปแบบของกิจกรรมและการสร้างสรรค์ไปพร้อมๆกัน หนึ่งในนิทรรศการของโปรเจก 304 ที่แสดงให้เห็นถึงประเด็นการสร้างพื้นที่และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสังคมได้เป็นอย่างดีคือ นิทรรศการ "*Thailand is not my idea*" พ.ศ. 2545 โดย ทศนัย เศรษฐเสรี เมื่อคราวที่ ทศนัย เลือกเดินทางไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยชิคาโก (The University of Chicago) บรรยายความหลากหลายของผู้คนในเมืองใหญ่อย่างชิคาโกและการไปใช้ชีวิตในที่แปลกถิ่น ปัญหาและคำถามต่างๆที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของ ทศนัย ได้กลายเป็นจุดผลักดันที่ทำให้ทิศทาง

¹⁰ อุทิศ อะติมานะ, ศิลปะและสุนทรียภาพหลังสมัยใหม่: ในบริบทสื่อศิลปะการศึกษาศิลปะขั้นสูงกับสื่อศิลปะ, เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2558, เข้าถึงจาก

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:C6GMfRYhangJ:v1.midnightuniv.org/midnighttext/000911.doc+&cd=1&hl=th&ct=clnk&gl=th&client=safari>

¹¹ The CAPC museum of contemporary art is a museum of international reputation เมือง Bordeaux ประเทศ ฝรั่งเศส

¹² สมเกียรติ ตั้งนโม, จากศิลปะเกี่ยวเนื่อง ถึงความลับในประวัติศาสตร์, เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ. 2558, เข้าถึงจาก

<http://v1.midnightuniv.org/midnighttext/0009999830.html>.

ความคิดของทัศนัยมุ่งแสวงหาและตั้งคำถามเกี่ยวกับ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม อีกนิทรรศการหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกันคือ *"Venezia, Krungthep"* พ.ศ. 2545 โดย ชาโตชิ อิโรเสะ ที่ในระหว่างการเดินทางไปหลายๆ แห่งทั่วโลกของศิลปิน เขารู้สึกว่าชาติพันธุ์ภาษาและความเป็นประเทศเป็นปัญหาใหญ่สำหรับคนทั่วไปบนโลกนี้ เขาต้องการที่จะให้ลักษณะเฉพาะนั้นเจือจางลงโดยสร้างผลงานที่ทำลายความคิดเก่าๆ เกี่ยวกับความเป็น ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์และความเป็นชาติ ตลอดจนแนวความคิดแบบพวกเดียวกัน โดยค้นหาความหมายที่เป็นสากล ด้วยการใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า ทั้งนิทรรศการ *"Thailand is not my idea"* และ *"Venezia, Krungthep"* คือ การสร้างผลงานที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของผู้ชมงาน เป็นการประกอบสร้างโดยที่ศิลปินไม่ได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยวโดยลำพังอีกต่อไป การทดลองเรื่องการประกอบสร้างในงานศิลปะของศิลปินทั้งสองนิทรรศการ ช่วยให้ตัวงานผสานเข้าไปกับสังคมโดยแทบจะไม่มีใครรู้ตัว การปล่อยให้เวลาดำเนินไปอย่างที่มันควรจะเป็นและผู้ชมที่มาร่วมงานจัดการหาที่อยู่ที่ยืนให้กับตัวเอง เนื้อหาของศิลปะถูกทำให้แตกกระจายเป็นพิเศษชิ้นเล็กๆ น้อยๆ ไม่มีแนวความคิดหลักที่หนักอึ้งแต่สร้างคำถามสะกิดใจที่ทำให้ผู้ชมต้องใคร่ครวญถึงอย่างไม่รู้จบ นิทรรศการทั้ง 2 ครั้งนี้ ของ โปรเจก 304 ได้เปลี่ยนหน้าที่ของศิลปินให้กลายเป็นผู้สร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมในพื้นที่สาธารณะซึ่งในที่นี้หมายถึงพื้นที่แสดงงานศิลปะ ในขณะที่เดียวกันมันก็ยังมีความเป็นพื้นที่ส่วนตัวทับซ้อนความหมายเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง ผู้ชมศิลปะร่วมสรรค์สร้างความหมายเชิงวัฒนธรรมด้วยตัวเองจากการมาร่วมกิจกรรมและศิลปะอยู่ในประสบการณ์จริง

ภาพที่ 1 Installation view นิทรรศการ *"Thailand is not my idea"* ณ โปรเจก 304, กรุงเทพฯ

ภาพที่ 2 Installation view นิทรรศการ *"Thailand is not my idea"* ณ F Gallery โอซาก้า

นิทรรศการที่จะกล่าวถึงต่อมาเป็นนิทรรศการ *"My Time is not Your Time"* พ.ศ. 2542 โดยประพล คำจิ้ม นิทรรศการ *"Nai Nam Mi Pla, Nai Na Mi Khao"* พ.ศ. 2542 โดยเรืองวิทย์ พุ่มแดงอ่อน นิทรรศการ *"Life As a Box of Chocolate"* พ.ศ. 2543 โดย จี๊ปปี้ ยูนิพันธ์ุ นิทรรศการ *"Touch the Ground"* พ.ศ. 2543

โดย จิตติ เกษมกิจวัฒนา และนิทรรศการ "Nobodyhome" พ.ศ. 2544 โดย กรกฤษ เจียรพินิจนันท์ นิทรรศการเหล่านี้มีความคล้ายกันในเรื่องการนำเสนอเรื่องส่วนตัวลักษณะที่เป็นประสบการณ์ที่ผ่านมาในวัยเด็กหรือประสบการณ์ขณะเดินทางของศิลปินที่ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของสังคมจนเกิดช่องว่างขนาดใหญ่ระหว่างคนและเมือง ตลอดจนปัญหาของสังคมเมืองที่มีผลต่อความเป็นปัจเจกส่วนบุคคลมาประชิดพรมแดนของความเป็นจริงกับจินตนาการโดยการนำพื้นที่ส่วนตัวมาสู่พื้นที่สาธารณะ(public space)¹³ โปรเจค 304 ถือเป็นพื้นที่สาธารณะประเภทหนึ่งแม้ว่าโดยทางกายภาพจะใช้ห้องพักส่วนก็ตาม การที่ศิลปินนำเอาความเป็นปัจเจกส่วนบุคคลได้แก่เรื่องราวในอดีต และหรือประสบการณ์ชีวิตมาถ่ายทอดเป็นผลงานศิลปะไม่ว่าในรูปแบบใดก็ตามแล้วนำมาจัดแสดงต่อพื้นที่สาธารณะ สถานที่ซึ่งปัจเจกบุคคลมาพบปะพูดคุยอย่างเสรีและชี้ให้ผู้ชมเห็นถึงประเด็นปัญหาทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจผ่านตัวผลงานศิลปะ ประเด็นจากข้อถกเถียงปัญหาต่างๆเหล่านี้ก็จะถูกตีแผ่แลกเปลี่ยนกันในพื้นที่สาธารณะก่อให้เกิดการรับรู้ร่วมกันและนำไปสู่การตัดสินใจเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางการเมืองของสาธารณะชนในอันดับต่อไปและในฐานะที่เป็นพื้นที่สาธารณะการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจึงไม่ได้ถูกจำกัดอยู่เพียงแค่เส้นแบ่งเขตแดน หรือภาษาและวัฒนธรรมเท่านั้น โปรเจค 304 ได้มีการจัดนิทรรศการและโครงการความร่วมมือกับองค์กรในต่างประเทศ ลักษณะนิทรรศการสัญจร ได้แก่ "World artists for Tibet" พ.ศ. 2541, "Cities on the move" พ.ศ. 2542, "+8+7+3+1-1-5" พ.ศ. 2542, "ParallelWORLD" พ.ศ. 2543 ที่ทั้งหมดล้วนเป็นการแสดงถึงการตอบสนองต่อสังคมในแบบโลกาภิวัตน์ ที่พื้นที่ทางศิลปะสามารถทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับศิลปินใน ลอนดอน สิงคโปร์ ฯลฯ โดยมีนัยยะแสดงถึงองค์ความรู้บางอย่างที่เป็นสากลที่สามารถแบ่งปันกันอยู่ทั่วโลกโดยเฉพาะกับคนในสังคมเมืองใหญ่ซึ่งเป็น กลุ่มคนที่มีผลต่อเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ศิลปวัฒนธรรมในสังคมร่วมสมัย

ภาพที่ 3 ภาพวันเปิดนิทรรศการ "Life's a Box of Chocolate" โดย จีบบั ยูนิพันธ์ุ

1.2 บทบาทและอิทธิพลที่มีผลต่อรูปแบบการสร้างผลงานของศิลปินจากการวิเคราะห์ถึงบทบาทและอิทธิพลของโปรเจค 304 ต่อการสร้างคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ในงานศิลปะร่วมสมัยที่แสดงให้เห็นว่าโปรเจค 304 สร้างบทบาทของการเป็นพื้นที่แสดงงานศิลปะที่น่าเสนอแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างศิลปะกับสังคม

¹³ พื้นที่สาธารณะนั้นเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กล่าวคือ รูปธรรมของพื้นที่สาธารณะคือพื้นที่ทางกายภาพที่กำหนดขอบเขตไว้แน่นอน เช่น ร้านกาแฟ สวนสาธารณะ พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ เป็นต้น ส่วนพื้นที่นามธรรม เช่น สื่อมวลชน สื่อสังคมออนไลน์หรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม. (ฤศมา ฤใหญ่, 2556)

อีกบทบาทหนึ่งคือการเป็นพื้นที่แสดงงานที่สนับสนุนต่อการปรับตัวของศาสตร์แห่งศิลปะร่วมสมัยหรือสื่อในงานศิลปะที่ในขณะนั้น (พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา) ได้ปรับตัวจากผลงานศิลปะแบบ จิตรกรรม ประติมากรรม ภาพพิมพ์ สู่การใช้สื่อสมัยใหม่ ทุกๆสื่อรอบตัว ได้แก่ การแสดงสด ภาพเคลื่อนไหว ดนตรี เทคโนโลยีดิจิทัลต่างๆ นำมาประยุกต์เป็นผลงานหรือกิจกรรมในนามศิลปะ เมื่อศิลปะได้ปรับเปลี่ยนมาสู่การสื่อสารต่อสังคมร่วมสมัยและกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของบรรยากาศทางวิชาการที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาทางมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ปรัชญา ทั้งยังขยายอาณาเขตสู่พื้นที่สาธารณะ ดังนั้นการใช้สื่อศิลปะสมัยใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยกรอบทฤษฎีจากศาสตร์อื่นๆมาช่วยมองและวิเคราะห์คุณค่าของตัวผลงาน¹⁴ เพราะแนวโน้มของศาสตร์ศิลปะได้เปิดกว้างสู่ความเป็นไปได้ใหม่มากยิ่งขึ้น บทบาทของโปรเจก 304 ในฐานะพื้นที่ศิลปะทางเลือกที่มีแนวคิดเชื่อมโยงศิลปะเข้ากับประเด็นทางสังคมจึงมีผลต่อรูปแบบการสร้างสรรค์งานศิลปะของศิลปินในขณะนั้น โดยเริ่มจากการตั้งคำถามและเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านข้อจำกัดของศิลปะในสถาบันหลัก ซึ่งสะท้อนผ่านการจัดนิทรรศการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องผ่านการใช้สื่อศิลปะสมัยใหม่(ในขณะนั้น) ได้แก่ ศิลปะจัดวาง เสียง ศิลปะจัดวาง วิดีโออาร์ท สื่อผสม ฯลฯ ตลอดจนการทำงานข้ามศาสตร์ระหว่างคนทำภาพยนตร์ นักดนตรี นักออกแบบและศิลปิน แม้ว่าการสร้างผลงานศิลปะในรูปแบบเดิม ได้แก่ งานจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์ ได้สร้างกรอบของแนวคิดการทำงานศิลปะให้เกิดความเชื่อมโยงกับมิติทางสังคมน้อยแต่ก็ยังปรากฏให้เห็นในนิทรรศการและมีการทดลองใช้สื่อศิลปะสื่อดั้งเดิมและ/หรือสื่อใหม่สำหรับศิลปินที่แสดงงาน ภัณฑารักษ์ของโปรเจก 304 ผู้ทำหน้าที่คัดเลือกผลงานและออกแบบเนื้อหาของนิทรรศการก็ไม่ได้ตั้งข้อจำกัดในด้านของการใช้สื่อศิลปะแก่ศิลปินแต่อย่างใด กลับมองว่าศิลปินคือนักปฏิบัติการเชิงวัฒนธรรมที่มีประเด็นสำคัญที่จะพูดกับสังคม¹⁵ สำหรับการสื่อสารนั้นจะใช้วิธีไหนก็ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของศิลปิน โปรเจก 304 ได้นำพาให้ศิลปินเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการความเปลี่ยนแปลงทางสังคมสู่สังคมสมัยใหม่ที่ถือว่าเป็น วัฒนธรรมโลกาภิวัตน์ซึ่งความรู้เกิดขึ้นต้องเป็นความรู้ที่สามารถแลกเปลี่ยนกันทั่วโลก ไม่ใช่ความรู้ระดับท้องถิ่นของชาติใดชาติหนึ่งอีกต่อไปและการนำเอาสื่อสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการนำเสนอผลงานศิลปะก็ได้ช่วยในการขยายฐานทางศิลปะสื่อสมัยใหม่ให้เพิ่มขึ้นโดยชิ้นงานสามารถกระตุ้นความรู้สึกที่หลากหลายให้กับผู้ที่ได้ชมงานอันเป็นผลมาจากการผสมผสานเทคนิคและองค์ประกอบไม่ว่าจะเป็นภาพนิ่ง เสียง หรือภาพ เคลื่อนไหว เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์และสื่อสาร กับผู้ที่รับชมได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด ตัวอย่างเช่น ในนิทรรศการ "Sound of Siam" พ.ศ. 2540 โดยทรงวิทย์ พิมพ์กรรม เป็นการใช้สื่อทางศิลปะสมัยใหม่ เพื่อสะท้อนซึ่งปัญหาของสังคมในยุคนั้นที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในระดับจุลภาคอย่างปัญหาในครอบครัวหรือจนถึงระดับมหภาคคือปัญหาในระดับประเทศล้วนเป็นผลต่อการพัฒนาและเติบโตของสังคมในด้านต่างๆ ศิลปินนำเอามุมมองที่เห็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ผสมเข้ากับการได้รับผลกระทบของปัญหานั้นทั้งในทางตรงและทางอ้อมซึ่งก็คละเคล้ากันไป

¹⁴ อุทิศ อะคิมานะ, ศิลปะและสุนทรียภาพหลังสมัยใหม่: ในบริบทสื่อศิลปะการศึกษาศิลปะขั้นสูงกับสื่อศิลปะ, เข้าถึงเมื่อวันที่ 19

เมษายน พ.ศ. 2558, เข้าถึงจาก

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:C6GMfRYhangJ:v1.midnightuniv.org/midnighttext/000911.doc+&cd=1&hl=th&ct=clnk&gl=th&client=safari>

¹⁵ สัมภาษณ์ กฤติยา กาวิวิศ วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2556

ตามแต่สามัญสำนึกและความคิดที่พึงมีมานำเสนอในรูปแบบของศิลปะจัดวางเสียงซึ่งเสียงที่เกิดขึ้นในนิทรรศการ อาจมีความหมายที่กว้างออกไปกว่าเสียงที่ได้สัมผัสจากโสตประสาทในภาวะปกติ ศิลปินสร้างรูปแบบเสียง ขึ้นมาเพื่อให้เป็นตัวแทนของปัญหาต่างๆที่มีอยู่ในสังคมสะท้อนปัญหาในสังคมร่วมสมัยที่มีอยู่ทั่วไปทั้งในแง่ ประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์

ภาพที่ 4 Installation view นิทรรศการ "Sound of siam"

ต่อมาคือนิทรรศการ “Hidden Agenda” พ.ศ. 2539 หรือ “ประเด็นที่ซ่อนเร้น” ประกอบด้วย ศิลปินหกท่าน คือ สุรสีห์ กุศลวงศ์ นที อดุลย์ ไมเคิล เซาวานาศัย มงคล แยมมณี ศจีทิพย์ นิมวิจิตร และจิตติ เกษมกิจวัฒนา นิทรรศการนี้พยายามที่จะเปิดเผยเรื่องราวบางประเด็นที่ซ่อนเร้นหากแต่มีอยู่ในสังคมไทย ศิลปิน ได้สร้างผลงานขึ้นมาจากสิ่งที่เขาได้ประสบทั้งทางตรงและทางอ้อมจากพฤติกรรมของสังคมปัจจุบันมีทั้งความ สับสนในความเป็นปัจเจกเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม การตั้งคำถามต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคม การตั้งข้อสังเกต ของพฤติกรรมของคนกลุ่มน้อยในเมืองไทยได้แก่ ชาวเกย์และเลสเบี้ยนและการนำเสนอเรื่องของความเป็น ส่วนตัวกับส่วนรวม ด้วยความต้องการที่จะลดช่องว่างระหว่างงานศิลปะกับชีวิตประจำวัน ศิลปินพยายามค้นหา ภาษาใหม่ๆในการแสดงออก ผลงานของศิลปินทั้งหกท่านส่วนใหญ่ ใช้งานศิลปะแนวจัดวางที่เน้นถึงความสัมพันธ์ กับพื้นที่และสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก (Site-Specific Installation) ซึ่งมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันทั้งเทคนิคและ แนวความคิด อีกนิทรรศการที่เป็นตัวอย่างในการใช้สื่อทางศิลปะที่หลากหลายและน่าสนใจ คือ “Welcome to my land, Come and Taste the Paradise” พ.ศ. 2540 โดย ไมเคิล เซาวานาศัย ศิลปินได้ใช้สื่อศิลปะใน นิทรรศการหลายสื่อด้วยกัน อาทิเช่น ภาพถ่าย วีดิโอสั้นความยาว 6 นาทีรวมทั้งผลงาน 2 มิติ เพื่อเสียดสีใน ประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับความเป็นไทย และนิทรรศการกลุ่มที่เป็นการทำงานข้ามศาสตร์ ร่วมกันระหว่าง ศิลปินไทยและศิลปินต่างชาติ อย่างนิทรรศการ “Used by 2” พ.ศ. 2545 โดยศิลปิน Alexander Knox ศิลปิน ทักษะศิลป์ (visual artist) ตูลย์ ไวฑูรเกียรติ นักแต่งเพลง (musician/sound designer) ประพล คำจิม ศิลปิน และคนทำภาพยนตร์ (filmmaker/artist) และ Christian Thompsonช่างภาพและศิลปินจัดวาง (photographer and installation artist) นี่เป็นเพียงหนึ่งในหลายเทคนิคที่จะพบได้จากในหลายๆนิทรรศการที่ จัดแสดงขึ้น ที่ โปรเจค 304 การใช้สื่อศิลปะคือส่วนหนึ่งของกระบวนการปรับตัวของศิลปะสมัยใหม่สู่หลัง

สมัยใหม่และร่วมสมัย ถือได้ว่า โปรเจค 304 ได้จับกระแสสื่อศิลปะสมัยใหม่ในขณะนั้นเกือบทุกแขนงมานำเสนอ กระตุ้นและผลักดันให้ศิลปินคิดและทบทวนต่อประเด็นทางสังคมและศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คน กลุ่มเล็กๆ กลุ่มวัฒนธรรมย่อยในประเด็นเพศสภาพ คนชายขอบและวิถีวัฒนธรรมยุคหลังอาณานิคม ฯลฯ อย่าง ค่อยเป็นค่อยไป

ภาพที่ 5 Installation view นิทรรศการ "Welcome to my Land, Come and Taste the Paradise"

ภาพที่ 6 กิจกรรมในวันเปิดนิทรรศการ "Used by 2"

1.3 บทบาทและอิทธิพลในการเป็นสถาบัน นอกเหนือไปจากการจัดนิทรรศการที่สะท้อน ภาพปัจจุบันของสังคมในแง่มุมต่างๆ และทำหน้าที่หล่อหลอมสังคมด้วยเนื้อหาของนิทรรศการและสื่อศิลปะ สมัยใหม่ที่ปรากฏในผลงานที่จัดแสดง อันนำไปสู่การตอบสนองทางด้านอารมณ์ให้คล้อยตามในรูปแบบที่คาดไม่ถึง ในภาพรวมก็สามารถเห็นได้ถึงบทบาทของพื้นที่ศิลปะทางเลือกโปรเจค 304 ที่มีต่อสถานการณ์ของ ศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย ในฐานะพื้นที่ศิลปะที่พยายามจะขับเคลื่อนตัวเองไปในทิศทางที่กลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคมและวัฒนธรรมอันเป็นแนวทางในกระแสโลกศิลปะสากล ทั้งยังมีความพยายามแสวงหาหรือ สร้างอัตลักษณ์ใหม่ของตัวเองจากรากเหง้าเดิมแต่มีความเป็นปัจจุบันในด้านวิถีคิดและกลวิธีในการนำเสนอ ยกกระดับภูมิปัญญาการเสพงานศิลปะร่วมสมัยของสังคมไทยด้วยการปรับเปลี่ยนการรับรู้ของคนในสังคมต่อ สุนทรียภาพในงานศิลป์ ทั้งหมดนี้ได้สร้างสถานะในการเป็นทางสถาบันศิลปะ ช่วยให้เห็นผลงานสร้างสรรค์ศิลปะ

ของคนรุ่นใหม่ รวมถึงตัวตนของพวกเขาเหล่านี้จะได้มีพื้นที่ในการแสดงออก ซึ่งนอกจากจะช่วยเชื่อมโยงสร้างแรงบันดาลใจซึ่งกันและกันในโลกแห่งการสร้างสรรค์แล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันในโลกความเป็นจริงด้วย ที่อยู่ภายใต้ทางเลือกของพื้นที่แสดงงาน ซึ่งในเวลาต่อมากลายเป็นเทรนใหม่ให้แก่วงการศิลปะร่วมสมัยไทยในนิทรรศการ "Witches' stuff" พ.ศ. 2541, "Lating / Abandon" พ.ศ. 2541, "As Yet Unnamed, Not yet (in progress)" พ.ศ. 2541, "Alien(Gener)ation" พ.ศ. 2543, "Show" พ.ศ. 2544, "I'm Marvelous" พ.ศ. 2545, "Alien(Gener)ation, Isan" พ.ศ. 2545 ล้วนเป็นนิทรรศการ จัดขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดระหว่างกันของศิลปินกลุ่มนักศึกษา ต่างมหาวิทยาลัยที่ต่างสร้างสรรค์ผลงานมานำเสนอร่วมกันมีทั้งรูปแบบแนวคิดที่สอดคล้องกันหรือขัดแย้งกัน คล้ายบทสนทนาที่มีทั้งการถกเถียงและส่งเสริมซึ่งกันและกัน วัตถุประสงค์ของการจัดนิทรรศการศิลปินกลุ่มนักศึกษาของโปรเจก 304 คือความต้องการนำเสนอความคิดของศิลปินรุ่นใหม่นอกกระแสที่มีมุมมองแตกต่างกันในสร้างสรรค์ นำเสนอนิทรรศการศิลปะร่วมสมัยให้มีพื้นที่แสดงออกความคิด มีผลงานนำเสนอสู่สาธารณะชน ทั้งยังเป็นการพัฒนารูปแบบนิทรรศการศิลปะเชิงทดลองให้เป็นทางเลือกใหม่ของผู้ชม การจัดนิทรรศการให้แก่กลุ่มศิลปินนักศึกษาเหล่านี้ เป็นทางเลือกใหม่ที่จะช่วยให้พวกเขาเกิดความตื่นตัวในการใช้สื่อใหม่ในการสร้างสรรค์ผลงานและเกิดเป็นงานศิลปะรูปแบบใหม่ที่มาจากการสร้างสรรค์ร่วมกันของศิลปินต่างศาสตร์ต่างสาขามหาวิทยาลัย ทั้งยังจุดประกายให้ผู้ชมเริ่มหันมาให้ความสนใจและสนับสนุนทางเลือกใหม่ของการรังสรรค์ผลงานศิลปะที่แตกต่างนี้มากขึ้นในอนาคต นอกจากนั้นยังช่วยสร้างสรรค์พื้นที่ทางศิลปะใหม่ๆ ที่มีศักยภาพให้เป็นที่รู้จัก และเกิดกระแสตื่นตัวเกี่ยวกับการจัดนิทรรศการทางเลือกอีกด้วย

ภาพที่ 7 Installation view นิทรรศการ "Alien(Gener)ation"

อีกโครงการหนึ่งที่มีความน่าสนใจและเป็นการสร้างบทบาทในด้านการเป็นสถาบันอย่างแท้จริงคือการริเริ่มโครงการ เทศกาลหนังทดลองกรุงเทพ (BEFF) ใน ปีพ.ศ. 2540 ที่ถือว่าเป็นโครงการแรกๆ ของกลุ่มศิลปินและภัณฑารักษ์อิสระ โปรเจก 304 ที่มีจุดมุ่งหมายมุ่งสร้างพื้นที่ท้องถิ่นให้กับหนังทดลอง หลังจากที่ได้มาได้ถึงหกครั้งในช่วงเกือบ 15 ปีที่ผ่านมา เทศกาลหนังทดลองกรุงเทพก็ได้ก้าวขึ้นมาเป็นฟันเฟืองสำคัญในการเชื่อมต่อสร้างเครือข่ายระหว่างกลุ่มคนทำหนังและศิลปินอิสระในไทย กับบรรดาหน่วยงาน กลุ่มภาคีเคลื่อนไหว

และกลุ่มศิลปินทั้งในระดับภูมิภาคและทั่วโลก ที่มีแนวคิดพ้องจองกัน นอกจากนั้น BEFF ยังมีบทบาทสำคัญในฐานะหนึ่งในเทศกาลหนังที่ส่งเสริมกระตุ้นสร้างชุมชนผลิตภาพเคลื่อนไหว หนังสั้นทดลอง และหนังอิสระ ทั้งในกรุงเทพฯ และในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ ซึ่งกิจกรรมสัมพันธ์เชื่อมต่อกับกลุ่มศิลปินกับคนทำหนังทั่วประเทศ เป็นจุดมุ่งหมายสำคัญขั้นต่อไปของเทศกาล ในระดับภูมิภาคเอเชีย BEFF ได้รับการยอมรับในด้านการเป็นศูนย์กลางช่วยสนับสนุนเผยแพร่ผลงานของศิลปินภาพเคลื่อนไหวอิสระและหนังสั้นทดลองท้องถิ่นในเวทีข้ามชาติ โดยได้รับเชิญไปฉายโปรแกรมหนังและร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนในหลายๆ ประเทศเช่น สหรัฐอเมริกา ที่ Redcat, Walker Art Center, Harvard University ประเทศเกาหลีใต้ ในเทศกาล Experimental Film and Video Festival เป็นต้น

ภาพที่ 8 บรรยายภาพการฉายหนังทดลอง The 4th Bangkok Experimental Film Festival (BEFF 4) จัดที่สวนลุมพินี กรุงเทพฯ

สรุปผล

จากการศึกษา โปรเจค 304 ถึงบทบาทและอิทธิพลต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทย ในฐานะที่เป็นพื้นที่ศิลปะทางเลือกพบว่า แนวทางการดำเนินงานของพื้นที่ศิลปะทางเลือกแห่งนี้คือการสร้างจุดเชื่อมต่อระหว่างศิลปะและสังคมเพื่อนำไปสู่การตีความและนำเสนองานศิลปะในรูปแบบใหม่มุ่งเน้นการสร้างนิทรรศการให้มีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคมและชุมชนรวมทั้งสะท้อนปัญหาและมุมมองของศิลปินที่มีต่อสังคมร่วมสมัยเมื่อวิเคราะห์การดำเนินงานของ โปรเจค 304 ตลอดระยะเวลาที่ดำเนินงานมา 6 ปีนั้น สามารถวิเคราะห์บทบาทและอิทธิพลออกได้เป็น 3 ด้าน คือบทบาทและอิทธิพลต่อการสร้างคุณค่าเชิงสุนทรียศาสตร์ในงานศิลปะร่วมสมัย โดยการนำกิจกรรมทางศิลปะและวัฒนธรรมให้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้คน ผู้ชมและสังคมด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เป็นงานศิลปะและพื้นที่ศิลปะ เปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางความคิดของพื้นที่แสดงงานศิลปะในชนบทอันได้แก่พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์สู่ความคิดในการนำศิลปะไปติดตั้งในพื้นที่ที่แตกต่างออกไปเช่นพื้นที่ส่วนบุคคล กระตุ้นและผลักดันให้ศิลปินคิดและทบทวนต่อประเด็นทางสังคมและศึกษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของผู้คนกลุ่มเล็กๆ

กลุ่มวัฒนธรรมย่อย บทบาทต่อมาคือบทบาททางด้านรูปแบบการสร้างผลงานของศิลปินด้วยการสนับสนุนศิลปินให้มีแนวทางในการใช้สื่อสมัยใหม่ การบูรณาการข้ามศาสตร์ระหว่างศิลปิน นักออกแบบ นักดนตรีและคนทำภาพยนตร์เพื่อจะสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์และสื่อสารกับผู้รับชมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สุดท้ายคือบทบาทในด้านการเป็นสถาบันเมื่อศิลปะสามารถสร้างบทสนทนาให้กับผู้คนได้อย่างไร้ขอบเขตแล้ว ที่อยู่ของผลงานศิลปะจึงไม่ได้ถูกจำกัดอยู่แค่พื้นที่ทางกายภาพของแกลเลอรี หอศิลป์ พิพิธภัณฑ์อีกต่อไป ดังนั้นแนวทางการดำเนินงานของพื้นที่ศิลปะทางเลือกจึงกลายเป็นพื้นที่ที่เป็นจุดเริ่มต้นที่แท้จริงของการเปิดกว้างให้โลกศิลปะได้เติบโต ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่ศิลปะทางเลือกเกิดขึ้นมามากมายและกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมกระแสหลักในฐานะที่เป็นแหล่งนำเสนอผลงานล้ำสมัย แหล่งผลิตศิลปินรุ่นใหม่และนักสร้างสรรค์ที่แท้จริง

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กฤติยา กาวิวิศ. สัมภาษณ์ วันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2556 คอติงตัน, เดวิท. Modern Art : A Very Short Introduction. กรุงเทพฯ : openworlds, 2554.

นัตตา ธนทาน. 2557. "การวิเคราะห์ศึกษาภาพเขียนมนุษย์ของ ทวีศักดิ์ ศรีทองดี ระหว่าง ปีพ.ศ 2540-2554". Veridian E-Journal ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม – สิงหาคม 2557. หน้า1511.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปะสมัยใหม่และศิลปะร่วมสมัยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ต้นอ้อ, 2542.

วรภัทร์ จีระชัยศุภกิจ. เอกสารค้นคว้าเฉพาะบุคคล หอศิลปะร่วมสมัยในกรุงเทพมหานคร.

วันทนิย ศิริพัฒนานันทกุล. 2555. "ศิลปิน ศิลปะ วัฒนธรรม : การผลิตซ้ำกับการโกอินเตอร์".

Veridian E-Journal ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 เดือนกันยายน - ธันวาคม พ.ศ. 2555. หน้า64.

สมเกียรติ ตั้งนโม. จากศิลปะเกี่ยวเนื่อง ถึงความลับในประวัติศาสตร์. เข้าถึงเมื่อวันที่ 14 เมษายน พ.ศ.2558.

เข้าถึงจาก <http://v1.midnightuniv.org/midnighttext/0009999830.html>.

สรเสรีญ มลิณทสุต. บทความพื้นที่ศิลปะร่วมสมัยความเป็นไปได้ที่ยั่งยืน. เข้าถึงเมื่อวันที่ 12 มกราคม

พ.ศ.2558,เข้าถึงจาก[http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/epaper/](http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/epaper/jan_june2008/Sanlasern.pdf)

[jan_june2008/Sanlasern.pdf](http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/epaper/jan_june2008/Sanlasern.pdf).

อุทิศ อติมานะ. จากการเสวนาในหัวข้อ "พื้นที่ทางเลือกกับศิลปะร่วมสมัย: ทิศทางจากอดีตจนถึงปัจจุบัน"

ณ แกลเลอรี เวอร์, วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2555.

_____. ศิลปะและสุนทรียภาพหลังสมัยใหม่: ในบริบทสื่อศิลปะการศึกษาศิลปะขั้นสูงกับสื่อศิลปะ.

เข้าถึงเมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ. 2558, เข้าถึงจาก [http://](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:C6GMfRYhangJ:v1.midnightuniv.org/midnighttext/000911.doc+&cd=1&hl=th&ct=clnk&gl=th&client=safari)

webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:C6GMfRYhangJ:v1.midnightuniv.org/midnighttext/000911.doc+&cd=1&hl=th&ct=clnk&gl=th&client=safari.

ภาษาต่างประเทศ

Cristelle Terroni. Rise and Fall of Alternatives Spaces. Accessed April 2, 2015. Available from <http://www.booksandideas.net/The-Rise-and-Fall-of-Alternative.html>.

Paul Wood. Conceptual Art (Movements in Modern Art). Delano Greenidge, 2002.